

Tekst en foto's: Jan Jaap Boehlé

Wanneer we onze tuin natuurlijk inrichten betekent dit voor menig dier een gedekte tafel en met wat geluk een goede schuilplaats en kraamkamer. Waar we minder bij stil staan is massa's kleine dieren de winter door moeten zien te komen. Met wat doen en vooral ook niet doen wordt de tuin ook voor hen een prima logement!

Logement 'Wintertuin'

Onder het blad rusten de slapers

Een natuurlijke tuin blijft een onuitputtelijke bron van belevingsvreugde. Iedere tuin is hiervoor geschikt, zelfs een plantenbak op een balkon trekt al vlinders en andere insecten. Net wanneer de jonge vogeltjes groot geworden zijn en het allemaal zo mooi en liefelijk is en het altijd mag blijven duren merk je verandering. Het is eind augustus. Het aantal insectensoorten neemt af, de eerste trekvogels gaan naar het zuiden net als trekvlinders als de distel-, de atalanta, het gamma uiltje en het verbazingwekkende kolibrievlindertje. De dieren die blijven gaan zich voorbereiden op de winter. Ze gaan op zoek naar een schuilplaats waar ze de naderende koude kunnen trotseren en rustig

de winterslaap doorbrengen. Als het even kan maken ze hiervoor graag gebruik van onze tuinen. In een tuin met een gevarieerde indeling en beplanting is altijd wel een plaatsje te vinden. Onder struikpartijen en hagen heeft zich in de loop der jaren een strooisellaag gevormd uit blad en plantenresten. Dit heeft een gunstige invloed op de grond die hierdoor losser en toegankelijker wordt voor tal van dieren. Ook de opgehoopte bladeren zijn belangrijk. Houd je handen maar eens op een koude, droge dag diep onder het afgefallen blad, het is opmerkelijk hoe veel warmer het daar is en wat voor goed isolerende deken de bladeren vormen. Geen wonder dus dieren hier graag overwinteren.

Onmisbare strooisellaag

De strooisellaag is misschien wel het mooiste voorbeeld van een voedselweb in de tuin. Het begint bij de levende en dode bladeren en kleine takjes die door rupsen, slakken en miljoenpoten worden opgepeuzeld alsmede het dode bladmateriaal dat door de slakken en miljoenpoten, oormwormen, pissebedden en duizendpoten gegeten wordt, die op hun beurt weer opgepeuzeld worden door keverlarven, loopkevers en wolfspinnen. Al die dieren verkleinen en mineraliseren het organisch materiaal dat uiteindelijk weer tot voeding van de planten dient. Roer maar eens door de bladeren en in de toplaag van grond: je komt ze allemaal tegen en nog veel meer. Wan-

Het is helemaal zo gek niet om wat kennis te hebben over de plaats waar een rups zich verpopt. Zo heb ik jaren de uitgebloeide damastbloemen voor de oranjetipjes laten staan, ook daar waar het niet praktisch was. Nu weet ik dat de oranjetip zich voor het verpoppen in struiken begeeft.

neer het winter wordt kruipen deze dieren dieper de grond in of zoeken een plaats onder een steen of stammetje of in een beschutte holte of kier. Ook in de struiken en bomen, vooral in die met groeven, spleten en holten in de stammen alswel onder de bast vinden tal van diertjes een veilige rustplaats.

Natuurlijke antivries

Wanneer de tuin groot genoeg is zou je een grote stam of deel hiervan kunnen laten liggen en op een zonnige plek wat stammetjes of takkenbossen opstapelen. Ook de composthoop is een prachtplek om

te overwinteren. De warmte die ontstaat door de omzetting en de losse structuur maakt het voor tal van dieren aantrekkelijk. Het is mij in mijn achtertuin opgevallen dat de sneeuw onder de struiken eerder wegsmelt dan in de open ruimte ervoor. Ik zag dat de merels en roodborstjes die gek zijn op insecten en kleine slakjes direct nadat er open plekken in de sneeuw ontstonden de voedertafel voor gezien hielden. Na die winter trof ik honderden lege

slakkenhuisjes aan en was het aantal huisjesslakken dat jaar te verwaarlozen.

Dieren die hun milieu in de strooisellaag, zoden en onder de bast van bomen hebben, kruipen wat dieper weg voor hun winterslaap. Wel krijgen ze gezelschap van dieren die tot dan toe bovengronds leefden.

Winterslaap bij insecten is een vorm van diapauze. Dit is een rustperiode waarbij de stofwisseling nagenoeg stilvalt en de ademhalingsopeningen of stigma gesloten worden waardoor uitdroging voorkomen wordt. Dit dient om een ongunstige periode door te komen, zoals droogte of koude. Ook de samenstelling van het 'bloed' verandert, het suikergehalte wordt hoger waardoor het niet bevriest, een natuurlijke 'antivries'.

Overwinterende vlinders

Kijken we naar de standvlinders dan overwinteren 10 soorten als ei, 43 soorten als rupsen en 17 soorten als pop of als volwassen vlinder. Ik noem de soorten die ik van tuinen

enkele bewoners van de strooisellaag: duizendpoot en keverlarve.

ken en laat de eitjes buiten beschouwing. Veel rupsen kruipen in de strooisellaag. Een plaats die wel wat aan de strooisellaag doet denken is het grasland. Vooral dat deel dat wat minder intensief gemaaid en afgeharkt is en waar een redelijk aantal graspollen staan. Laat een strookje van de weide ongemaaid of maai het half september zodat er nog wat hergroei plaatsvindt. Graspollen zijn ook voor rupsen belangrijk. Er zijn soorten die een schuilplaats maken door wat stengels bij elkaar te spinnen. De binnenzijde wordt bedekt met een spinsellaagje. De meeste rupsen liggen echter onbeschut in het strooisel en tussen graspollen verstopt. Kleine vuurvlinder, icarusblauwtje, groot dikkopje, argusvlinder en het hooibeestje overwinteren zo. De soorten die als pop overwinteren zijn groot koolwitje, klein koolwitje, klein geaderd witje, oranjetip, boomblauwtje, landkaartje en bont zandoogje. De poppen van het bont zandoogje overwinteren in graspollen. Die van het boomblauwtje overwinteren tussen bladeren in de strooisellaag of in een boomspleet. De koolwitjes en het oranjetipje hebben een gordelpop. Hierbij is de kop omhoog gericht en wordt de pop overeind gehouden door een zijden gordel die om de pop zit en aan de plant is

bevestigd. De pop van het oranjetipje vind je in struiken, vaak dicht bij de grond. Zoals de pop ten opzichte van de stam hangt is het net een doorn. De poppen van koolwitjes kom je op de gekste plaatsen tegen, bijvoorbeeld onder kozijnen of aan het glas van een kas. De pop van het landkaartje hangt aan een krans van haakjes vanaf het achterlijf bevestigd aan een plant met de kop omlaag. Rupsen van het landkaartje leven van brandnetels en meestal verpoppen ze zich ook aan die plant. Wees je hiervan gewaar en laat de brandnetelstengels staan tot na de winter, want met de plant verwijder je de pop en dus ook de vlinder, wat zonde is.

Volwassen vlinders die overwinteren zijn: citroenvlinder, dagpauwoog, gehakkelde aurelia en kleine vos. Vaak brengen ze de winter door in dichte vegetatie zoals hulst, klimop of dicht bij de grond in een graspol. De dagpauwoog en kleine vos zoeken een beschutte, droge plek in een holle boom, hol of schuur, je komt ze ook op zolder tegen. In 1995 hadden we een invasie van de rouwmantel, vroeger een standvlinder nu meer een dwaalgast. Toen Kees Viveen, een groot vlinderenthousiast, hoorde dat wij ze ook in de tuin hadden gezien, instrueerde

Ook minder uitbundige klimop geeft bescherming aan overwinterende citroenvlinders. Ook de dagpauwoog overwintert als volwassen vlinder. Vaak raken de vleugels van overwintelaars beschadigd.

hij mij wat te doen. De vlinder overwintert op zolders en in schuren. Daarom adviseerde hij om vroeg in het voorjaar alle spinnenwebben weg te halen en een raampje op een kier te zetten, en het opschot van berkjes door te knippen, de vlinder houdt van het bloedende sap. Helaas had het geen effect. De rouwmantel wilde zich niet hervestigen in Nederland, jammer. Maar van het schoonmaken en het raampje op een kier profiteren natuurlijk ook kleine vos en dagpauwoog.

Bijen, hommels en wespen

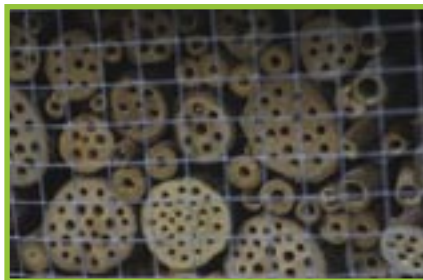
De solitaire bijen, leemwespen en graafwespen overwinteren als pop. Ze bevinden zich in ondergrondse kamers, holle stengels, gangen in dood hout of in de nestgelegenheid die we in onze bijenhôtels aanboden. Ons bijenhôtel staat al jaren in de belangstelling van de bonte specht die hier graag zijn menu aanvult. Eén keer is leuk maar we zijn er inmiddels toe overgegaan om er in het najaar gaas voor te hangen. In tegenstelling tot de solitaire bijen en wespen overwinteren de bevruchte koninginnen van de hommels en sociale wespen wel. De hommels graven vaak diep in de strooisellaag een ondergronds kamertje waar ze overwinteren. Zodoende kom ik ze opvallend vaak bij compostho-

pen tegen. De gewone wesp graaft zich wel in de strooisellaag in maar zoekt vooral ook een droge, beschutte plek tussen hout of in holtes, achter schors of als het lukt in huis. Trouwens, van de overwinterende wespen haalt het grootste deel het voorjaar niet. Hommels vinden we leuke dieren, de wesp wordt meestal verfoeid. Toch moet het nut van wespen niet onderschat worden, de hele zomer voeren ze grote aantallen vliegen, muggen en andere insecten aan hun broed. Een nest op een niet hinderlijke plaats moet gewoon gespaard blijven.

Overwinterende pyjamazweefvlieg

Zweifvliegen overwinteren afhan-

Rechts: halvemaan-zweefvlieg, bescherming van het bijenhôtel tegen spechten, slakkeneieren.

kelijk van de soort als ei, larve, pop of imago (volwassen). Is het een soort die per jaar maar een generatie heeft dan overwintert deze als pop. Het voordeel is dat ze dan profiteren van de voorjaarsbloemen. Soorten die als larve overwinteren brengen in het voorjaar nog een korte periode als larve door zonder te eten alvorens zich te verpoppen. Overwinteren ze als imago dan doen ze dit in holten, onder schors, in muurspleten. Het zijn meestal de vrouwtjes die overwinteren. Voorbeelden hiervan zijn de halvemaan-zweefvlieg, blinde bij en de pyjamazweefvlieg.

Spinnen en slakken

Spinnen verschuilen zich diep in de strooisellaag, in graspollen, in holle stengels of onder de schors. Voor spinnen is het belangrijk dat ze niet te koud worden en niet uitdrogen. Ze zoeken hiervoor beschutte, luwe plaatsen. Ze raken in een diapauze als beschreven bij de vlinders. De eieren zijn voor de winter goed beschermd binnen een gesponnen cocon, die je aantreft in kieren, spleten, in de strooisellaag, je kunt het niet zo gek bedenken. Ook de buitenkant van het huis levert veel overwinteringsmogelijkheden op. Langs delen van de muur is het droog en beschut. Onder de dakgoot en onder de kozijnen vind

Tussen planten die blijven staan kunnen insecten een schuilplek vinden. (Foto's: M. Klees)